

В.В. Шерстюк

МОНЕТНІ СКАРБИ ПОЧАТКУ XVIII СТ. З ТЕРИТОРІЇ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

У дослідженні характеризуються монетні скарби, тезавровані на початку XVIII ст. Картографування їх знахідок співпадає з місцем основних військових кампаній 1708–1709 рр., що дозволяє віднести їх депозитування саме до означеного вузького періоду.

Ключові слова: монетні скарби, Лівобережна Україна, початок XVIII ст., Полтавська битва.

Дослідження монетних скарбів козацької доби є доволі важливим напрямком наукового вивчення історії цього періоду, і не лише економічної її сторони. Наприклад, речі з їх складу висвітлюють матеріальну культуру тогочасного населення, а встановлення часу тезаврації у певній мірі дають підґрунтя для реконструкцій суспільно-політичної ситуації тієї чи іншої території.

Так, зокрема, аналіз широкої бази відомостей про подібні депозитарії з теренів сучасної Полтавщини та найближчих прилеглих територій дав раніше можливість виділити ряд основних (і досить вузьких) хронологічних періодів їх тезаврації, що в значній мірі співпадали за часом з інтенсифікацією різних військово-політичних протистоянь на Лівобережжі [1, с. 118–119]. Як наслідок, переважна їх частина була віднесена до «скарбів надзвичайних обставин» (за Ф. Грісоном) [2].

Одним з таких періодів було перше десятиліття XVIII ст. Поява скарбів на Лівобережжі у зазначений час найбільш вірогідно пов'язується з подіями Полтавського етапу (1708–1709 рр.) Північної війни (1700–1721 рр.). У представленому дослідженні здійснена спроба співставлення місця їх виявлення (відповідно, ховання) з ареною головних військових протистоянь цієї військової кампанії.

З представлених в аналізі 11 скарбів можна виділити ряд «достовірних» комплексів, які надійно датовані за часом тезаврації поч. XVIII ст. Ще низка може бути названа «умовно достовірними» і віднесена до цього часу з деякими зауваженнями, як здається, логічними. Це й не дивно, адже 7 з 11 комплексів, які наразі відомі, були виявлені ще наприкінці XIX – на початку XX ст., і в деяких випадках не мають широкої характеристики вмісту, обмежуючись подекуди датуванням наявних монет на зразок «XVII – поч. XVIII ст.».

Перелік комплексів поданий за приблизним маршрутом руху шведських військ на Лівобережжі у 1708–1709 рр. і відповідає суцільній нумерації на карті [картосхема на основі: 3, карта 33:5].

1. Глинська пустінь, с., Глухівський р-н, Сумська обл. Знайдений у 1922 р. на місці зруйнованого монастиря у складі 294-х срібних монет (копійки,

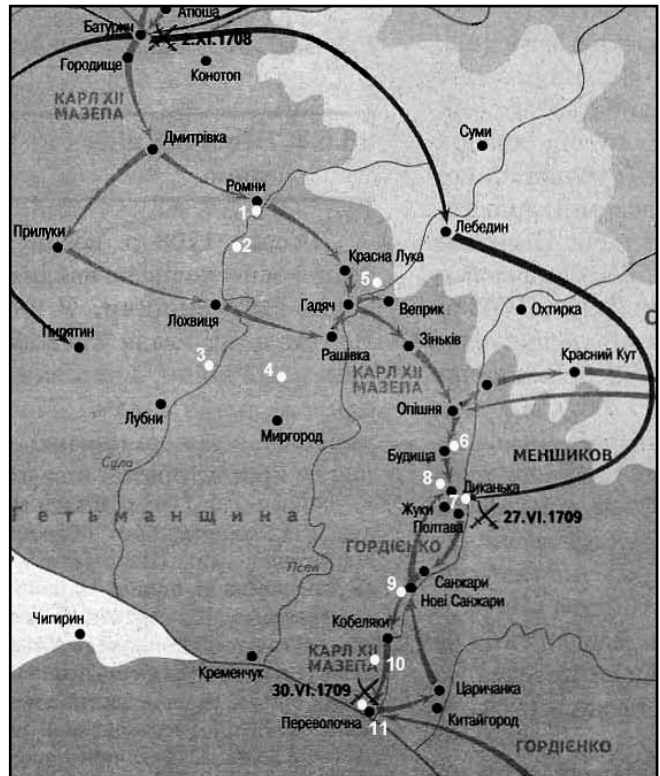

Рис. 1. Картосхема військової кампанії 1708–1709 рр. та місця знахідок скарбів, тезаврованих на початку XVIII ст. полушки і денги) Московського царства та 6 свинцевих підробних пломб. Тут є 16 «мордовок» з отворами, 4 монети часів Івана IV Грозного, 3 – Федора Івановича, 20 – Бориса Годунова, 6 – Дмитра Івановича, 1 – Шуйського, 3 – Владислава Жигимонтовича, 1 – часів Шведської окупації, 16 – Михайла Федоровича, 28 – Олексія Михайловича, 35 – Федора Олексійовича, 11 – Іоана V, 22 – «старого зразка» Петра I, ще 45 не визначені [4, с. 133–134]. Час тезаврації в публікації не зазначений, але формулювання наявності монет «Петра I «старого зразка» дає підстави для датування комплексу досліджуваним періодом.

Наразі це чи не єдиний зі скарбів окресленої території зазначеного періоду, що складався виключно з грошової одиниці Московського царства. Можливо, причиною цього була його «монастирська приналежність», як, у принципі, й присутність тут фальшованих пломб. Відомий цілий ряд фактів накопичення (можливо й виготовлення) в місцях розміщення монастирів козацької доби «злої» монети (Красногірський, Сокологірський тощо).

2. Андріяшівка, с., Роменський р-н, Сумська обл. Біля зазначеного села наприкінці XIX ст. було знайдено скарб вагою 2 фунти, 87 золотників і 40 долей срібних монет, голландських та російських XVII – початку XVIII ст. [5, с. 118–119].

3. Лука, с., Лубенський р-н, Полтавська обл. Вміщений до глека великий монетний скарб виявлений місцевими пошуковцями. Вдалося опрацювати значну частину нумізматичної колекції. До його складу входили монети Речі Посполитої

середніх та невеликих фракцій (можливо, саме великі й інших держав розійшлися по руках) – орти, шести-, трьох- та півторагрошовики. Наймолодша монета карбована 1699 р. [6, с. 189, 190].

Скарб цікавий повною відсутністю московської монети у своєму складі (при доволі значній кількості нумізматичної добірки) та досить «пізними» екземплярами карбування Речі Посполитої.

4. Хомутець, с., Миргородський р-н, Полтавська обл. Скарб у складі польських монет XVII ст. та російської срібної монети XVIII ст. [7, с. 166–167]. Таке широке датування «XVIII ст.» можна все ж таки обмежити саме початком століття завдяки відсутності в складі скарбу мідних монет Російської імперії, що є характерною ознакою скарбових комплексів більш пізніших часів.

5. Книшівка, с., Гадяцький р-н, Полтавська обл. Наприкінці XIX ст. знайдено скарбу у складі 333 срібних монет Петра I та 110 мідних польських монет Яна Казимира («боратинок») [7, с. 74, 194–195; 8, с. 153].

6. Великі Будища, с., Диканський р-н (кол. Зінківський пов.), Полтавська обл. Наприкінці XIX ст. знайдено скарб у складі 395 срібних польських, шведських, пруських та інших монет XVII – початку XVIII ст. [9, с. 70, 180–181].

7. Стасі, с., Диканський р-н, Полтавська обл. Скарб у складі 242 польських срібних монет XVII ст. та 598 московських початку XVIII ст. (переважно копійки Петра I, але, як зазначалося в публікації, «не пізніше 1710 р.») [10, с. 209, 261; 8, с. 153].

8. Диканька, смт., Диканський р-н, Полтавська обл. Виразний монетно-речовий скарб, розміщений у невеличкій череп'яній посудинці. Його було влаштовано в печиці споруди того часу. Згори розміщувався набір жіночих прикрас, посередині знаходилися дрібні номінали монет, знизу – крупніші, з них: 26 монет Речі Посполитої (шести- та півторагрошовики 1620–1626 рр., у т. ч. два з отворами для підвішування), 3 срібні гривні Петра I, карбовані 1704–1705 рр. [11].

9. Лелюхівка, с., Новосанжарський р-н, Полтавська обл. Знайдений у 2000 р. монетно-речовий скарб у складі близько 13 300 предметів, серед яких 40 одиниць – предмети ужитку, інші – монети XVI – початку XVIII ст. Останні наразі ще повністю не опрацьовані. Вірогідну тезаврацію комплексу в першому десятилітті XVIII ст. припускали й його дослідники [12]. Інше можливе датування ховання скарбу (1690-ті роки), запропоноване у статті, здається менш вірогідним, у тому числі й через наявність тут монет початку XVIII ст., про що також йде мова в тексті.

Це один із найбільш багатих (за кількістю монет та їх номіналами) скарбів з теренів Полтавщини не лише окресленого періоду, а й козацької доби загалом.

10. Кобеляцький р-н (певно, повіт). Знахідка 1886 р. Основна маса вмісту – польські, пруські та

саксонські монети кінця XVII – початку XVIII ст., а також 2 російські монети [8, с. 153].

11. Нехвороща, с., Кобеляцький р-н, Полтавська обл. Притаманний для XVII ст. скарб за характером монетного матеріалу, що включав імперські та республіканські Нідерландські талери, численні зразки обігової монети Речі Посполитої Сигізмунда III та Яна Казимира, Прибалтійських володінь Швеції, Пруссії Георга Вільгельма та Фрідріха Вільгельма. Лише невелика частина складу скарбу – срібні копійки Петра I, що й дозволяє його віднести саме до початку XVIII ст. [8, с. 153].

Таким чином, співставлення місць виявлення скарбів початку XVIII ст. на Лівобережжі з територією, де тривали військові російсько-шведські протистояння наприкінці 1708 – у 1709 рр., фіналом яких стала Полтавська битва, показали, що ці комплекси локалізуються якраз у місцях проходження шведських військ та військових баталій, а також на безпосередньо прилеглих ділянках. Майже всі монетні скарби цього хронологічного періоду, як здається, можна досить надійно віднести саме до «скарбів надзвичайних обставин» зазначеного вузького проміжку часу. До речі, подібна закономірність простежувалася і при вивченні археологічних топонімів «Шведські Могили» [13].

Отже, можемо зазначити дієвість способу територіально-хронологічного співвіднесення скарбових комплексів «надзвичайних обставин», зокрема для початку XVIII ст. Це в черговий раз дає підстави віднести ці комплекси до більш-менш вузького проміжку часу. Подібні спроби аналізу в перспективі можна здійснити для інших часових та територіальних відрізків.

Посилання

1. Шерстюк В. Монетний скарб середини XVII ст. з с. Горбанівка під Полтавою / В'ячеслав Шерстюк // Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: зб. наук. ст. / УК ПОДА; ПКМ; [ред. кол.: Волошин Ю.В., Киридон А.М., Мокляк В.О. та ін.]. – Полтава: Полтав. літератор, 2011. – Вип. VI. – С. 111–122.
2. Grierson Ph. Numismatica / Phillip Grierson. – Oxford, 1975. – VII + 211 p.
3. Білоусько О.О. Історія Полтавщини (др. пол. XVI – др. пол. XVIII століття) / Білоусько О.О., Мокляк В.О. – Полтава, Оріяна, 2003. – 264 с.
4. Армен А.А. Грошовий обіг на Глухівщині в період Гетьманщини / А.А. Армен // Сіверщина в історії України. – Вип. 3. – 2010. – С. 133–137.
5. Отчет императорской археологической комиссии за 1893 год. – СПб: Типография главного управления уделов, Моховая № 40, 1895. – 121 с.
6. Сидоренко О.В. Керамічний посуд козацького часу у складі монетних скарбів Лубенщини XVII ст. / О.В. Сидоренко, В.В. Шерстюк // Старожитності Лівобережного Подніпров'я. – Полтава, 2015. – С. 185–191.
7. Отчет императорской археологической комиссии за 1895 год. – СПб: Типография главного управления уделов, Моховая № 40, 1897. – 202 с.
8. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України

доби феодалізму / М.Ф. Котляр. – Київ: Наукова думка, 1971. – 176 с.

9. Отчет императорской археологической комиссии за 1897 год. – СПб: Типография главного управления уделов, Моховая № 40, 1900. – 191+11 с.

10. Отчет императорской археологической комиссии за 1909 и 1910 годы. – СПб: Типография главного управления уделов, Моховая № 40, 1913. – 289 с.

11. Супруненко О.Б. Диканський скарб 1953 р. [монетно-речовий скарб початку XVIII ст.] / Супруненко О.Б. // Полтавський археологічний збірник. – Полтава: Полтавський літератор, 1994. – Частина 2. – С. 152–158.

12. Попельницька О. Ювелірні вироби другої половини XVII ст. зі скарбу з с. Лелюхівка на Полтавщині (за матеріалами НМІУ) / О. Попельницька // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: зб. наук. ст. [ред. кол.: Д.Я. Телегін (відп. ред.) та ін.]. – Вип. 12. – К.: ХІК, Часи козацькі, 2003. – С. 106–109.

13. Шерстюк В.В. Шведські могили / Шерстюк В'ячеслав Вікторович // Альманах – ІХ [Свічадо Подніпров'я]. – Комсомольськ, 2015. – С. 131–143.

Шерстюк В.В. Монетные клады начала XVIII века с территории Левобережной Украины

В исследовании характеризуются монетные клады, тезаврованы в начале XVIII века. Картографирование их находок совпадает с местом основных военных действий 1708–1709 гг., что в целом позволяет отнести их депозитирование именно к указанному узкому периоду.

Ключевые слова: монетные клады, Левобережная Украина, начало XVIII в., Полтавская битва.

Sherstniuk V.V. Coin hoards of the beginning of the XVIII century from the territory of the Left Bank Ukraine

The study analyzed coin treasures, latent in the beginning XVIII century. Their location coincide with the place of the main hostilities 1708–1709 years. Thus they can be attributed to this narrow date.

Key words: coin hoards, beginning XVIII century, Left Bank Ukraine, battle of Poltava.

15.03.2016 р.

УДК 94(477):37.011.32«16/17»

Ю.А. Мицик

ВИХОВАНЦІ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В ЖИТТІ ГЛУХОВА ТА ГЛУХІВЩИНИ

У статті наводяться дані про вихованців Києво-Могилянської академії – уродженців Глухова, Глухівщини і тих, хто діяв у Глухові. Підкреслюється велика роль Глухова XVII – XVIII ст. як важливого культурного, церковного і політичного центру Гетьманщини.

Ключові слова: Києво-Могилянська академія, козаки, церква, культура.

Києво-Могилянська академія, 400-ліття якої урочисто відзначили у 2015 р., дала Україні цілу плеяду церковних, культурних і громадсько-політичних діячів. Сучасне спеціальне енциклопедичне видання [1] називає близько 1500

імен її вихованців (і то не всіх!), а пошуки в архівах відкривають нові імена... Досить сказати, що з десяти гетьманів України, які вчилися в Києво-Могилянській академії (далі – КМА), сім (як мінімум) були у Глухові (Многогрішний підписав тут Глухівські статті у березні 1669 р., Мазепа сприяв побудові соборної церкви).

У 1708 р. Глухів став столицею Гетьманщини, у якій проживали і працювали гетьмани Іван Скоропадський, Павло Полуботок, Данило Апостол, Кирило Розумовський. Перший був похований у Гамаліївському Різдобогородицькому Харлампіївському монастирі (між Глуховом і Шосткою). Його племінник, Іван Михайлович Скоропадський (1727–1782), останній генеральний осавул Гетьманщини, шляхетством Глухівського повіту у 1767 р. був обраний депутатом в Уложенну комісію Російської імперії.

З Глуховом пов'язане ім'я Миколи Даниловича Ханенка (1693–1760) – представника гетьманського роду, генерального хорунжого, генерального бунчужного. Він уславився як мемуарист, адже вів офіційний щоденник діяльності гетьманської канцелярії Скоропадського, брав участь у роботі Кодифікаційної комісії (далі – КК) (1728–1743), яка розробляла звід законів для Гетьманщини («Права, по котрым судится Малороссийский народ»), виконував обов'язки керуючого похідною канцелярією Розумовського, а після ліквідації гетьманату виконував гетьманські функції у 1758–1760 рр. (разом із кількома іншими старшинами С. Кочубеєм, І. Скоропадським, О. Безбородьком, П. Валькевичем). Помер у Глухові.

Часто по службовим справам у Глухові бував небіж гетьманші Анастасії Скоропадської і зять гетьмана Павла Полуботка Яків Андрійович Маркович (1696–1770) – генеральний підскарбій, письменник, мемуарист (створив знамениті «Денні записки» у 10 томах), перекладач. Він мав маєток у с. Сваркове, де й помер.

У місті народився Дмитро Прокопович Трощинський (1749–1829) – міністр, сенатор, меценат української культури, покровитель Василя Гоголя (батька знаменитого Миколи Гоголя). Трощинський походив з козацького роду, його дід Степан був гадяцьким полковником.

Глухів є батьківщиною Олександра Андрійовича Безбородька (1747–1799) – дипломата, сенатора, канцлера Російської імперії. Він почав свою кар'єру як бунчуковий товариш, працював у Генеральній військовій канцелярії (далі – ГВК), після скасування гетьманства був її управителем, а далі – секретарем цариці Катерини II. Працюючи на різних високих імперських посадах, Безбородько, однак, не забував свого походження, був меценатом української культури.

З Глухова походили знамениті композитори